

зазначав, що у побуті бойко практичніший від гуцула, «він дивиться на речі з погляду користі і доцільності»²³, а Н.Кляшторна зауважує, що давні автори «вважали бойків надто приземленими як для горян, і надто практичними як для слов'ян»²⁴.

Цікаво, що в М.Устияновича рідко можна знайти описи інтер'єрів житла бойків, досить скупо описує він і їх одяг, — тому, очевидно, що бойки, на відміну від гуцулів, відзначалися простотою в побуті, кохалися «не у грі яскравих барв, а у грі відтінків кольорів стриманих, бойківські різьбярі змагалися не у складності візерунків, а у гладкості дерев'яних поверхонь»²⁵.

Отже, у романтичних повістях М.Устияновича вперше в західноукраїнській літературі середини ХІХ ст. всебічно і правдиво відображено життя і побут населення Карпатських гір — бойків, які є невіддільною складовою частиною нашої нації. Письменник поетичними, але водночас правдивими штрихами змалював їх своєрідний характер та оточення, підкреслив їх духовну спільність із усім українським народом.

²³ Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. — Т. 36. — К., 1982. — С. 84.

²⁴ Кляшторна Н. Цит. вид. — С. 24.

²⁵ Там само.

Надія Білик (Лиса)

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Ще до появи історичного роману “Мазепа” Богдан Лепкий був широко відомий серед українського читацького загалу, насамперед як поет, віршоване слово якого було виразником і пропагандистом ідеї українського національного відродження. Уся поетична творчість митця — від перших віршів, що постали у Відні, на чужині, як вияв туги за рідним краєм та батьківською хатою, — пройнята питомими національними прагненнями та глибоким “українським” змістом.

Одні бачили в Б.Лепкому мрійливого лірика, другі — співця хліборобської стихії, треті — естета-модерніста, четверті — націоналіста, але рідко хто хотів бачити в ньому барда України, України героїчної — минулої і сучасної, яким він був з духу, з походження, з виховання і переконання.

Уже з перших збірок Лепкий заманіфестував свою любов до України, її чарівної природи, роботящого, але знедоленого бездержавного народу. Тематика перших збірок широка, однак домінуючими в них були роздуми молодого поета про обов'язки митця перед суспільством. Своє завдання митця-громадянина Лепкий подав у таких містких і влучних словах: “Як чуєш і як можеш, так пиши / Для себе, для людей або для справи” (“Хто, дивлячись, як куряться ліси...”), що стали девізом для письменника в його подвижницькій праці на ниві національного відродження.

Біль та обурення краяли Лепкому душу, коли він бачив, що втрачені державницькі основи: немає власної влади, бо “чужі” Україною правлять, немає власної території — земля “власна”, та не “своя” (“Я не дивлюся на село...”); немає української нації — сини України на чужій ниві працюють, “як наймити”. Сама ж Україна запала у глибокий сон (“Спросоння”).

Спостерігаючи за тим летаргічним сном України, письменник звернувся до Т.Шевченка як до будителя нації, як до людини, що “підняла українську ідею”. У вірші “На Тарасовій могилі” він підніс Кобзаря як приклад громадянина-патріота для свого покоління, “що втратило честь”, приспало національну гідність. Піднята проблема “проводу” зачіпала іншу, таку ж актуальну для української історії, проблему “зради”. До тих, хто зрікся власного народу, звернені слова: “Всьому винні ви, / Плеканці Москви, / Скандинавські нащадки, монголи. / Замість люд вести, / Перед ним іти, / Як стратеги до бою за волю, / Ви задля вигод, / Як безумний скот, / На ворожий бік претесь юрбою”. Вірш, написаний у 1903 році, закінчувався полум'яним закликком

автора “йти з своїм власним народом!”.

Лепкий бачив свій обов’язок громадянина в тому, щоб своїм “словом” збудити приспану тяжким сном Україну, вивести народ на шлях волі, воскресити в ньому козацький дух. Лепкий, слідом за Шевченком, питає: “Хто ми?” (“Весна народів”). За ним же відповідає, що “ми” — нащадки славного козацтва і, повернувшись до батьківських традицій, “ми” віднайдемо себе, пробудимось зі сну, загартуємо волю і порвемо кайдани (“Я не дивлюся на село...”).

Митець протиставляв сучасній недолі колишню славу, і цей контраст вражав із надзвичайною силою. Лепкий надавав великого значення популяризації героїчного минулого народу, його давніх традицій політичного та культурного життя, передусім часів Київської Русі та Козацької держави.

З перекладом на польську мову “Слова о полку Ігоревім”¹ “тісно в’яжуться низка прегарних з історіософічним забарвленням поезій” “Слідами Ігоря”, написаних у Кракові в 1911 р. Перед читачем постала славна доба української історії, коли сини України берегли славу великих князів і з переконанням — “поки предків дух живе, / Не боїмось руїни” — ішли в бій. Нащадки тих героїв, сучасники митця, втратили не тільки свободу, а й національну гордість. Поет-сборник закликав їх відновити предківські традиції, проголосивши: “Слідами Ігоря спішіть на Дін, / Там слава жде вас, предків дух вас просить!”.

Б.Лепкий жив і творив у атмосфері, де питання минулого України стало предметом живих дискусій. Насамперед у співпраці з В.Липинським слід шукати генези таких архітворів митця, як “Калнишевський у неволі”, “Два голоси”, “Батурицькі руїни”, цикли “Для ідеї”, “На маргінесах”².

Поезії циклу “На маргінесах”, як зазначав сам Лепкий, — це мовби записи на полях (маргінесах) дослідження історика В.Липинського про сподвижника Б.Хмельницького³ — київського полковника М.Кричевського. Головний вірш циклу “На маргінесі книжки про Кричевського” влучно змалював настрої української здекласованої інтелігенції, що вийшла з народу, але, пройшовши чужу школу, втратила зв’язок із власним минулим. Сповнена сумнівів, вона запитувала: “Чи тут, чи там, наш дім? наш храм?”. У поезії “Батурицькі руїни” (1911) Лепкий дав відповідь на ці запитання: для митця столиця гетьмана Мазепи, знищена і осквернена ворогом, була домом і храмом. На убогих руїнах Батурина поет гостро відчував ганьбу рабської сутності, весь сором національної зради цілих поколінь. Саме цих лжесинів України картали його палкі слова: “Не сяде пан, / Ні цар, ні хам, / Там, де колись був наш гетьман. / Ніколи!”. У цих словах Лепкий виріс на національного пророка, тут остаточно сформувалися його поборницькі переконання.

Для Лепкого “минуле — річ свята” (“Не відбирайте надії”). У давнині він бачив свою “золоту” мрію. Сама земля нашіптувала йому про “минушину рідного люду...” (“Я учивсь рідних слів”), а народна пісня співала про “степи і могили”, говорила віщо: “минули козацькі часи, / Не минулась козацька слава” (“Миколі Лисенкові”).

Українське козацтво трактувалося Лепким як символ національно-визвольної боротьби, як носій свободи й національної державності. Своєрідним символом козацьких звичаїв постали у віршах митця степові могили. Могили, мотив яких Лепкий перейняв від Шевченка та Куліша, промовляють, “стогнуть” в творах письменника голосом предків та нащадків, оживляють в їхніх серцях замерлий дух історії (“Серця мого біль”, “Сповідь землі” та ін.).

Лепкий вірив, що з тих могіл воскресне колись козацький дух, і тоді “за великий гріх” — зраду цілих поколінь української ідеї — “гряде велика кара”, що принесе Україні благодатне очищення. Захована в могилах правда вийде на останній бій із нападаючими, щоб розбудити Україну, “І може внук / Почує кров дідів / З перед віків?” (“На маргінесі книжки про Кричевського”), — і відновить утрачену самостійність.

Ідея власної державності була праїдеєю Богдана Лепкого, вона червоною ниткою

¹ Педенський Є.-Ю. Богдан Лепкий. 1872—1941. // Зб. у пошану пам’яті поета. — Краків; Львів, 1943. — С.10.

² Кузеля З. Богдан Лепкий. Біографічний нарис... // Золота Липа. — Берлін, 1924. — С.46.

³ Лепкий Б. Пояснення // Лепкий Б. Писання. — Т.1. — Київ; Ляйпціг, 1922. — С. 391.

проходить через усю поетичну творчість митця, зокрема в Мазепинському “циклі”, що став своєрідним начерком майбутньої монументальної прозової епопеї. До циклу слід віднести твори “Полтава”, “Ой гіркі тоті бенкети” (1906), “Мазепа” (1908), “Орлик”, “Батурицькі руїни” (1911), в яких “порушувалася проблема національно-визвольної боротьби України, реабілітації гетьмана”⁴, котрий хотів “Україну збудити, / піднести з горбу й обновити / Життям державним” (“Мазепа”).

Тісна співпраця з малярем О.Куриласом у виданні 1909 року портрета гетьмана І.Мазепа породила в письменника бажання написати монументальний твір про великого гетьмана. Першою спробою стала трагедія “Мотря” (1914), з якої уцілів лише “Пролог”. Короткий зміст “першої української драми в героїчному стилі” зберігся у спогадах Л.Цегельського. Автор написав трагедію, у якій Мотря Кочубеївна покохала Івана Мазепу за його відданість українській ідеї. Вона стала вірною помічницею гетьмана в його справі, своїми руками вигаптувала хоругву з Михайлом Архистратигом, гербом України на малиновому полі, яку віддала Мазепі та старшинам у момент вибуху повстання⁵. Б.Лепкий в образах гетьмана та Мотрі дав приклад щирого патріотизму, що поставав з любові до незалежності України. Митець зобразив Мазепу не лише як будівничого української держави, а і як захисника історичних надбань рідної культури, що мали національну цінність для кожного народу, а особливо позбавленого державності. Надзвичайно містким постає у творі образ Мотрі, що уособив собою Україну, її “грядуче воскресіння з тліни”.

Замикала тему минулого у творчості Б.Лепкого напередодні Першої світової війни поема “Калнишевський у неволі”. У листі до К.Студинського сам автор так писав про генезу написання твору: “Просили мене, щоб я написав прольог на січове съвято, але, “щоб не нападати на Росію, бо приїдуть брати Сохи, а вони того не люблять”. Розуміється, що я написав, бо ніколи від роботи не відтягуюся, але написав так, як думаю, а не так, як хочуть. Написав я Калнишевського в Половецькім монастирі — річ, як люди кажуть (приміром В.Липинський), дуже моцну, але звернену якраз проти всіляких панросійських спокус”⁶.

У поемі постала горда постать останнього кошового Запорозької Січі Калнишевського, засланою царицею Катериною II на Соловецькі острови:

“Дивіться! Се останній Січі пан, / Се атаман останній у неволі!.. / Дивіть, сини: за вас він тутки гине!”. Поет подав сучасникам приклад для наслідування, як треба любити Україну і служити їй, “кому ж зовсім байдужа наша річ, / най відтіля собі тікає прич! / Рабом родивсь — / нехай рабом сконає”.

К.Трильовський згадував, яке велике значення мала тоді зінсценізована поема, поставлена в 1910 році в Чернівцях театром львівської “Руської Бесіди”. Особливо захоплювала глядачів заключна сцена п’єси “Могуче вражіння робило, коли умираючому в Соловецькім монастирі Калнишевському привиджуються стройні ряди наших Січей, котрі і справді через задній плян сцени переходять. Ця чудова п’єса кінчиться словами: “Чекає нас велика річ! / Воскресне Січ!”⁷.

Перед Першою світовою війною з-під пера Б.Лепкого вийшли цикли патріотичних віршів про М.Шашкевича та Т.Шевченка. Сам автор так пояснював мету написання цих творів: “Здавна носився я з думкою зготовити віршовані життєписі наших визначних мужів. З одного боку, диктував мені їх голос пієтизму, а з другого, практична ціль — дати молодіжи нашій зразки невгнутих борців за долю й волю рідного народу. Як письменник почав я від Шевченка та Шашкевича”⁸.

У столітній ювілей з дня народження М.Шашкевича побачила світ збірка творів Б.Лепкого “Для ідеї” (Львів, 1911), в якій автор змалював постать о.Маркіяна як одного з провідників галицького відродження XIX ст. Його устами митець проголосив кредо українця-патріота: “над все дорожчий для ідеї труд”. Для Лепкого заслуга Шашкевича

⁴ *Поґребенник* Ф. Богдан Лепкий. — К., 1993. — С.43.

⁵ Див.: *Цегельський* Л. Богданови Лепкому в п’яťдесятьлітні роковини його родини // *База*. — 1922. — Ч.2. — С.20.

⁶ *Центральний державний історичний архів України* у м.Львів. — Ф.362. — Оп.1. — Спр.337. — Арк.98.

⁷ *Трильовський* К. Богдану Лепкому — поздоров // *Золота Липа*. — С.112.

⁸ *Лепкий* Б. Пояснення. — С.394.

і всієї “Руської Трійці” полягає в тому, що саме вони першими виступили проти соціального та національного гноблення, видали “першу книжку” (“Русалка Дністрова”), підняли на п’єдестал народну мову, в якій убачали джерело сили для майбутнього пробудження нації: “Від мови рідної нам треба починати, / Бо як же то німий буде промовляти?” (“Нарада”).

Ідеї М.Шашкевича були близькі самому Лепкому, його переконанням, що визначальну роль для недержавних націй відіграє саме духовно-культурний фактор як могутній інстинкт національного самозбереження та самоусвідомлення.

Цикл “Шевченко” продовжив галерею образів визначних діячів української культури. Автор майстерно змалював життєвий шлях людини, покликаної провидінням вивести свій народ із духовної неволі (“Літ тому сто”). Шевченко — національний поет усієї України: “Від Карпат аж по Дон його нива” (“Батькове пророцтво”); Шевченко — співець минулої слави, будитель приспаного козацького духу: “Він, ніби гетьман України, / Гетьманщину давно з руїни / Добути хоче...” (“Суд над поетом”); урешті, Шевченко — “з великих найбільший син” неньки України (“Благословенна най буде година”) — зримо постав перед читачем, заговорив своїм “віщим голосом” до мільйонів українців.

Лепкий пророче відчував “майбутні бої”, тому кликав сучасників повернутися до вічних цінностей, знайти в них опертя: “Покинь на хвилю торг життя — а духа / Скрипи у собі та зніми угору! / Народе мій! / се я тобі говорю, / А в кого розум й серце є, — най слуха...” (“Покинь на хвилю торг життя”).

Ці твори — не патріотичні вигуки⁹, а думки митця про те, що його найбільше вражало — це “недоля народу, брак державности, національної ідеї”¹⁰. Поета захопила хвиля національного відродження, метою якого було здобуття незалежної держави. К.Трильовський писав у цьому контексті: “він (Лепкий. — *Б.Н.*) не лише автор ніжних еротиків і настроєвих віршів. Його ліра уміє справді видати з себе такі могутні акорди, як «Два голоси» або «Не схиляйте вниз прапора»”¹¹.

Поезія “Не схиляйте вниз прапора” (1908) закінчувалася утвердженням безсмертності української ідеї: “хоть поборе ворог тіло, / але Духа не зможе”. Значним внеском у справу пропагування ідеї національного культурно-державного відродження України став твір Лепкого “Два голоси” (1911), в якому митець виступив провісником грядущих подій, коли українська ідея піднесеться на вістря доби.

Виголошений автором у 1914 році на здвизі “Соколів” та “Січей” у Львові вірш закликав не впадати у розпач, не зрікатися права нації на самостійність. У поезії Лепкий задекларував своє політичне кредо митця-сборника: він чув підземний дзвін могил і голос Слави, бачив дорогу до Волі, коли Україна стане єдиною державою, кордони якої простягнуться “ген над Дін” (“Голос надії”).

З початком Першої світової війни різко змінилися настрої у творчості письменника. Лепкий зайняв позицію активної участі українських сил у боротьбі за утвердження української національної поборницької ідеї, поет зазначав: “у воєнних віршах частогусто не говорю я, як одиниця, а хочу передати почування, коли не загалу, так тих гуртів, серед яких я жив і працював”¹². Відображаючи настрої української еміграції, Лепкий виступив у віршах того часу як полум’яний борець за незалежну Україну. Оспівуючи визвольну боротьбу галицьких українців, зокрема їх збройних сил Українського Січового Стрілецтва (УСС), поет підносив своїми творами національну самостійницько-державну свідомість українського загалу.

У творах митця на повен зріст постав український вояк під синьо-жовтим прапором. Його справа — “кервава слава, вмерти, або побідити” (“Гаркнули бубни”); дарма, що “в рушницях куль немає, / немає хліба, одягу, чобіт. / Та що йому? / Він край обороняє від ворогів, / а ворогом — весь світ” (“Наш Мінйон”). Це Український січовий стрілець пішов у бій “за України волю” (“Буря”) та умирав за неї (“Напис на стрілецьких горбах”).

⁹ Верниволя В. (Сімович В.). Богдан Лепкий (нарис літературної діяльності і спроба характеристики письменника за двадцять п’ять літ його письменницької праці) // *Лепкий Б.* Писання. — Т.1. — С.31.

¹⁰ Лев В. Богдан Лепкий. 1872 — 1941. Життя і творчість. // *Записки НТШ.* — Т.СХСІІІ. — Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто. — 1976. — С.161.

¹¹ Трильовський К. Цит. праця. — С.110.

¹² Лепкий Б. Писання. — С.392.

Патріотичний поборницький зміст стрілецьких віршів Лепкого був висловом тих глибоких національно-державницьких почувань, якими жило все стрілецтво. Стрілецькою піснею став ліричний шедевр “Журавлі”, що його з перших боїв Українських січових стрільців із ворогом виконували як похоронний спів над загиблими вояками. “Журавлі”, як і пісні “Ой у лузі червона калина похилилася” та “Ой та зажурились стрільці січовії”, стали одними з найпопулярніших стрілецьких пісень, “ввійшли в кров і кости Стрілецтва”¹³.

Окупувавши Галичину, російська армія приступила до ліквідації українського “П’ємонту”. Трагічні події тих років зримо постали в багатьох творах митця, написаних для “Вісника Союзу Визволення України”. Так у вірші “Останній лист Катрусі” відображено переслідування царським урядом української інтелігенції, тисячі представників якої були вивезені до Сибіру за те, “що вірні були, вірні до сконання. Своїй святій ідеї”.

Суворого переслідування зазнала Українська греко-католицька церква. З приводу арешту Митрополита Андрія Шептицького Лепкий написав поему “В храмі св. Юра”¹⁴, в основі якої постала перефразована митцем проповідь владыки до українського народу. В уста Митрополита Лепкий вклав полум’яний заклик стояти за предківські ідеали, любити “свій край”, триматися батьківської віри, що не дасть зламатись перед ворожою лавалою, і тоді: “Воскресне, встане Україна!”.

Епоха національно-визвольної боротьби українського народу піднесла митця на висоту справжньої геніальності. Широкого резонансу серед українського загалу набули патріотичні твори “Молитва”, “Наш Міньйон”, “До рідного краю”, “Спочинь серце”, “В церкві”, “І в мене був свій рідний край”, “Ноктюрн”.

Революція збудила в Лепкого нові надії на здобуття суверенності України. Порівнюючи здобутки українського народу в минулому із сучасним, поет оптимістично проголошував: “Я вірю, як у Бога, / В відродження країни — / Ще єсть, ще єсть дорога / З упадку і руїни!” (“О стріхи мої низькі”).

Після втрати Україною незалежності Лепкий не впав у відчай, у його поезіях лунав оптимістичний тон: “Хоч зламани списи, / Й подертий стяг, / Високо їх нести / В своїх думках!” (“Хоч зламани списи...”). Не піддаватися відчаю, а вірити в перемогу української національної ідеї закликали сучасників твори митця “Не трать надії!”, “В побіду вір”, “Не кидай плуга серед ниви”, “Дума Повожатого” та ін.

Шевченківський заповіт “Поховайте та вставайте, кайдани порвіте...” звучав у Лепкого як обнадійливий поклик “Злій судьбі вперекір / Жий і вір”. “Такий тон, сповнений віри у виборення незалежності, суверенної держави, не отпускає поета і в його подальшій творчості, до кінця життя,”¹⁵ — відзначає В. Лев.

Найбільшим скарбом, який винесла українська нація з національно-визвольних змагань початку ХХ сторіччя, була духовна суверенність. Хоч українська земля була “Розірвана граничними стовпами”, поет не впав у відчай, хоч “України не знайшов на карті”, питав себе: “може, в душі її я віднайду”? І впевнено відповідав: “Вона там є / Єдина, неподільна, / Від Сяну срібнолетного по Дон, / Така розкішна, чиста, ясна, вільна, / Немов найкращий молодечий сон” (“Вона там є”). Тим самим митець закликав українців від Сяну до Дону вірити у здійснення української поборницької ідеї в майбутньому.

Про значення Б. Лепкого як духовного провідника нації у трагічні роки бездержавності писав К. Трильовський у спогадах: “Бо ж нам, прибитим тяжкою долею, поневоленим ворожою стопою, треба було доконечно такого барда, котрий могучим своїм співом підносив би нашого Духа і розпалював до грани, котрий, хоч “сторощені списи, пощерблені мечі”, давав би нашому серцю у нашій душі — надію! І потреба нам герольда національного, котрий би і ту частину нашої молодіжи, що ходить, мов у півсні, а під час таких свят народних як падолиста встилається співати національного гимну, розбудив грімким голосом своєї могутньої сурми, заставив та захопив до діла”¹⁶.

¹³ *Українські Січові Стрільці. 1914—1920* / За ред. В. Гнаткевича, Б. Лепкого, І. Німчука. — Л., 1935. — С. 128.

¹⁴ *Лепкий Б.* Писання. — С. 392.

¹⁵ *Лев В.* Цит. праця. — С. 171.

¹⁶ *Трильовський К.* Цит. праця. — С. 113.